

Bağdat Yerel Lehçesinde Kullanılan Türkçe kelimelerin Sesbilimi Özelliklerin İncelenmesi

*Yard. Doç. Suad Mahmut ALVAN

Türkçe Yüksek Lisans

Bağdat Üniversitesi / Diller Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde Öğretimin Üyesi

E-posta: suad.m@colang.uobaghdad.edu.iq

A Study of The Phonetic Characteristics Of The Turkish Words Used In The Baghdadi Colloquial
Dialect

Instructor Suad Mahmood ALWAN

Baghdad University- College of Languages

Department of Turkish language and literature

suad.m@colang.uobaghdad.edu.iq

دراسة خصائص علم الصوت للكلمات التركية المستعملة في اللهجة العامية البغدادية

م. سعاد محمود علوان

جامعة بغداد / كلية اللغات قسم اللغة التركية وأدائها

Özet:

Dünyada kendi içine yabancı kelime girmemiş bir dil yoktur, dillerin tarih boyunca birbirini etkilemesi ve birbirinden etkilenmesi olgusu doğal bir olaydır.

Türkçe ile Arapça arasında yapı ve ses benzerliği olan çok sayıda kelime mevcuttur. Irak lehçesi - Burada Bağdat lehçesini kast ediyoruz, insanlık tarihi boyunca diğer dillerden fazlaca etkilenmiştir. Türkçe'nin Bağdat lehçesini etkilemesine yardımcı olan en önemli etkenler; politik etken, sosyal ve ekonomik etken, eğitim ve edebi etkindir. Bağdat lehçesine giren ve etki eden Türkçe kelimelerin teleffuz, anlam ve biçim açısından değişiklik geçirdiğini söyleyebiliriz.

Çalışmamızın amacı "Bağdat Yerel Lehçesinde Kullanılan Türkçe kelimelerin Sesbilimi Özelliklerin İncelenmesi" hâlen çok canlı bir şekilde kullanılan ses özellikleri içerisinde önemli bir yer teşkil eden Bağdat lehçesinde kullanılan Türkçe kelimelerin ses olaylarını özel olarak ele almak ve bu ses olaylarını oluş biçimlerine göre gözler önüne sermektir.

Anahtar sözcükler: Bağdat lehçesi, ses bilgisi, Türkçe kelimeler.

Abstract

Linguistically speaking, there is no language in the world that does not contain foreign words, as languages influence each other throughout history as is a natural phenomenon.

There are many words that have structural and phonetic similarities between Arabic and Turkish. We can say that some Turkish words that entered and influenced the Baghdadi dialect have changed in terms of pronunciation, meaning and form.

This study aims at studying the phonetic characteristics of the Turkish words used in the Baghdadi dialect, and to address the phonetic events of Turkish words used in the Baghdadi dialect specifically, which constitute a place among the phonetic features that are still used very clearly, and to reveal such phonetic events according to the way they occur.

Keywords: Baghdadi dialect, phonetics, Turkish words.

لا توجد في العالم لغة لا تحتوي على كلمات أجنبية فتأثير اللغات وتأثرها ببعضها البعض عبر التاريخ هو ظاهرة طبيعية. هنالك كلمات كثيرة ذات تشابه بنيوي وصوتي بين اللغة العربية والتركية. وقد تأثرت اللهجة العراقية ونقصت هنا اللهجة البغدادية بشكل كبير باللغات عبر تاريخ البشرية. وأهم العوامل التي ساعدت على التأثير التركي على اللهجة البغدادية هي العوامل السياسية والاجتماعية والاقتصادية والعوامل التربوية والأدبية ويمكننا القول إن بعض الكلمات التركية التي دخلت وأثرت في اللهجة البغدادية قد تغيرت من حيث النطق والمعنى والشكل. تهدف دراستنا "دراسة خصائص علم الصوت للكلمات التركية المستعملة في اللهجة العامية البغدادية" إلى تناول الإحداث الصوتية للكلمات التركية المستعملة في اللهجة البغدادية على وجه التحديد والتي تشكل مكانا بين السمات الصوتية التي لاتزال تستخدم بشكل واضح للغاية والكشف عن هذه الإحداث الصوتية وفقا لطريقة حدوثها. الكلمات المفتاحية: اللهجة العامية البغدادية، علم الصوت، الكلمات التركية.

Giriş

Bağdat lehçesi: Irak'ta Bağdat kenti sakinlerinin lehçelerinden biridir ve Irak'ta günümüzde kullanılmaktadır. Tüm Iraklılar arasında bilinen, yaygın bir lehçedir (*Dabbagh, 2018: 714*), Irak'ın merkezinde; Diyala, Tikrit, Samarra, Enbar illerinin bazı bölgeleri gibi, Bağdat'a komşu bölgelerde, Babil ve Vasıt'ta yayılmıştır (*Matar, 2009: 10*).

Bağdat Arapçasının Transkripsiyonu:-

Yazılı bir dil olmayan Bağdat Arapçasının kendine özel bir alfabesi de yoktur. Bu lehçenin yazılması gerektiğinde standart Arapçanın yazı sistemi kullanılmaktadır, ancak bu yazı sistemindeki harflerin ses değerleri farklıdır.

Aşağıdaki listede bu yazı sisteminin Bağdat lehçesindeki ses değerleri gösterilmiştir. (*Ayyal, 2006: x*)

Harf	Ses	Harf	Ses	Harf	Ses
أ	a , e	ذ	z , d	غ	ğ
آ	a , â	ر	r	ف	f
ب	b	ز	z	ق	Q
پ	p	ژ	j , c	ك, گ	k , g
ت	t, d	س	s	ل	l
ث	s	ش	ş	م	m
ج	c	ص	ş	ن	n
چ	ç	ض	d , z	ه	h (a, e)
ح	h	ط	t, (ta)	و	v (u, ü, û, o, ö)
خ	h	ظ	z, (za)	ی	y (ı, i, î)
د	d	ع	'(-a , -e)		

Fonetik Özellikler

1. Ünlüler

1.1. Ünlü Değişmeleri:-

Türkçe'de gerek kelime köklerinde gerek eklerde bulunan ünlüler, Bağdat yerel lehçesinde çeşitli sebeplerin etkisiyle çeşitli değişiklere uğramışlardır. Belli başlı ünlü değişimleri şunlardır:

1.1.1. a > e Değişmesi

alaylı > aleylî الای لی (*Dabbagh, 2018: 717*)

bardak > berdağ برداغ (*Aytaç, 1994: 32*)

lahana > lehâna لهانه (*Mahfûz, 1964: 22*)

sağdıç > serduc سردوج (*Akriş, 2018: 126*).

1.1.2. a > ı Değişmesi

kaytan > kıytan قيطان (*Mahfûz, 1964: 51*).

1.1.3. a > u Değişmesi

kaptan > kûbtan قبطان (*Mahfûz, 1964: 51*).

baca > buca بوجه (*el-kaysî, 2013: 131*).

1.1.4. e > a Değişmesi

eczacı > aczâcî اجزاجی (Aytaç, 1994: 64)
 cerbeze > cerbaze جریزه (Akriş, 2018: 85)
 çekiç > çakuç چاکوچ (Hasan, 2013: 93)
 çengel > çingâl چینگال (Akriş, 2018: 99)
 demirci > damerçî دامرچی (Dabbagh, 2018: 718)
 değirmen > dugurman دُگرمان (Dabbagh, 2018: 718)
 havan > hâven هاون (Aytaç, 1994: 75)
 reçete > râçite راجیتة (Hasan, 2013: 181).

1.1.5. e > i Değişmesi

beş > biş بیش (el-Bağdadî, c.2, 1966: 177)
 bey > big بیگ (el-Bağdadî, c.2, 1966: 183)
 çengel > çingâl چینگال (Akriş, 2018: 99)
 tel > til تیل (Hasan, 2013: 89)
 terlik > tirlik تیرلیک (Dabbagh, 2018: 718)
 tezgâh > tizgâh تیزگاه (Dabbagh, 2018: 718)
 rastgele > rasgile راس گله (Dabbagh, 2018: 718).

1.1.6. ı > i Değişmesi

askı > aşkî آسقی (el-Bağdadî, c.1: 196).
 bacı > bacî باجی (el-Bağdadî, c.1: 18).
 çalgı > çalgî چالغی (Dabbagh, 2018: 718).
 kamçı > kamçî قمچی (Aytaç, 1994: 81).
 yanlış > yağniş یاغنیش (Dabbagh, 2018: 719).

1.1.7. ı > u Değişmesi

kaşık > haşuge خاشوگه (Hasan, 2013: 144)
 kazık > kazuğ قازوغ (Dabbagh, 2018: 719)
 sağdıç > serduc سردوج (Akriş, 2018: 126)
 zıbın > zubûn زبون (Akriş, 2018: 119).

1.1.8. i > a Değişmesi

tingir > tanger طنگر (el-kaysî, 2013: 288).

1.1.9. i > e Değişmesi

çizme > çezme چزمه (Aytaç, 1994: 55).
 şilte > şelte شلته (Özbek – Hacibekiroğlu, 2020: 178).

1.1.10. i > u Değişmesi

çekiç > çakuç چاکوچ (el-kaysî, 2013: 169).
 fistikli > festugî فستوگی (el-kaysî, 2013: 304).
 mekik > makuk مکوک (Aytaç, 1994: 101)
 fistan > fustan فُستان (Dabbagh, 2018: 718).
 zimba > zumba زُمبه (el-kaysî, 2013: 238).

1.1.11. o > a Değişmesi

borazan > barazan برزان (el-Bağdadî, c.2, 1966: 65).
 domuz > danğuz دنغوز (Akriş, 2018: 112)
 koğuş > kâvuş قلاووش (Dabbagh, 2018: 719).
 somun > sammun صَمُون (el-kaysî, 2013: 282).

1.1.12. o > u Değişmesi

boğaz > buğaz بوغاز (Mahfûz, 1964: 10)
 bohça > buqça بقچه (Aytaç, 1994: 46)
 boru > burî بوری (el-kaysî, 2013: 133).
 dolap > dulab (Mahfûz, 1964: 47)
 kopça > kubça قوبچه (Mahfûz, 1964: 53)
 posta > pusta پوسته (Hasan, 2013: 67)
 soba > suba صوبه (Akriş, 2018: 116).

1.1.13. ö > e Değişmesi

çömçe > çemçe چمچه (Akriş, 2018: 97).

1.1.14. ö > o Değişmesi

karagöz > karağoz قراقوز (Aytaç, 1994: 83).
köprü > köprü köprü (Akriş, 2018: 173).
köşe > köşe گوشه (Özbek - Hacıbekiroğlu, 2020 : 179).

1.1.15. u > a Değişmesi

kundura > kundra قندره (Aytaç, 1994: 94).

1.1.16. u > e Değişmesi

çubuk > şubek شوبك (el-kaysî, 2013: 278).

1.1.17. u > ı Değişmesi

ordu > ordı اوردى (Aytaç, 1994: 107).

1.1.18. u > i Değişmesi

boru > burî بوری (el-Bağdadî, c.2, 1966: 153)
baş çavuş > baş şavış باش شاولیش (Aytaç, 1994: 39)
burgu > burğî برغی (Dabbagh, 2018: 717)
doğru > doğrî دوغری (Akriş, 2018: 110)
havlu > havlî خاولی (Akriş, 2018: 108)
kuzu > kuzî قوزی (Aytaç, 1994: 95).

1.1.19. ü > e Değişmesi

kürek > kerek كرك (Hasan, 2013: 362).

1.1.20. ü > i Değişmesi

ütü > ütî اوتی (Akriş, 2018: 50)
tütün > titin تنن (Aytaç, 1994: 137)
sürgü > sürgî سرگی (Dabbagh, 2018: 719).

1.2. Ünlü Düşmesi:-

Bağdat yerel lehçesinde kelime başında ünlü düşmesi için örneğimiz azdır. Ünlü düşmesi hadisesine daha çok kelime ortasında rastlamaktayız.

1.2.1. Kelimenin Başında Düşen Ünlü

iki gözüm > ki küzüm کي کوزم (Kaymaz, 2011: 71)
erişte > reşte رسته (el-kaysî, 2013: 226).

1.2.2. Kelimenin Ortasında Düşen Ünlü

oturakçı > atrakçı اترقچی (el-kaysî, 2013: 69)
başbozuk > başbuzuğ باش بزغ (Aytaç, 1994: 39)
kapıcı > kâbçî قابچی (Aytaç, 1994: 82)
kayısı > kaysî قایسی (Aytaç, 1994: 66)
kunduracı > kundaççı قندرجی (Aytaç, 1994: 95)
nöbetçi > nübçî نوبچی (Hasan, 2013: 449)
pilav > plav پلاو (Mahfûz, 1964: 14).

1.2.3. Kelimenin Sonunda Düşen Ünlü

boyunbağı > boyunbağ بوین باغ (Hasan, 2013: 69).

1.3. Ünlü Türemesi:-

Bağdat Yerel Arap lehçesinde kullanılan Türkçe kelimeler başında ve ortasında ünlü türeme hadisesine rastlanmıyoruz. Kelime sonunda da Türkçe kelimelerde ünlü türemesi ancak bu kelimelerde görülmektedir.

ağa > ağatî اغاتی (Hasan, 2013: 19)
tas > tasa طاسة (el-Kaysî, 2013: 284)
kaşık > haşuga خاشوکه (Hasan, 2013: 144)
kartuş > hartuşa خرطوشه (el-Kaysî, 2013: 195)
züğürt > zügürtî زکرتی (el-Kaysî, 2013: 236)
kutu > kutıya قوطية (Dabbagh, 2012: 719)
kerevet > kerevite کروتبه (Hasan, 2013: 366)
metlik > metlike متلیکه (el-Kaysî, 2013: 378)
kambur > kambura قمبرورة (Akriş, 2018: 164)
top > toba طوبه (Hasan, 2013: 296).

1.4. Ünlü Uyumu:-

1.4.1. İncelik - Kalınlık Bakımından:-

Büyük ünlü uyumuna uymayan Bağdat Yerel lehçesinde kullanılan Türkçe kelimeler ve ekler vardır.

1.4.1.1. Kelimeler:

bacı > bacî باجى (*el-Bağdadî, c.2, 1966: 18*)

kamçı > kāmçî قمچى (*Dabbagh, 2018: 719*)

havan > haven هاون (*Aytaç, 1994: 75*)

yanlış > yağniş ياغنیش (*Dabbagh, 2018: 719*)

1.4.2. Bağdat lehçesinde uyuma aykırı düşen ekler ise şunlardır:

1.4.2.1. -çi isimden isim yapma eki:-

Bu ek iş, sanat, satıcıları zanaatkarlar ve tacirler için kullanılır. Bağdat lehçesinde kullanılan ekin ünlüsü daima (-i) incedir.

aşçı > aşçî اشچى (*Hasan, 2013: 18*)

baltacı > baltaçî بلطچى (*Dabbagh, 2018: 717*)

paçacı > pâçâçî پاچچى (*el-Bağdadî, c.2, 1966: 37*)

postacı > postaçî پوستچى (*Hasan, 2013: 67*)

çaycı > çâyçî چايچى (*Aytaç, 1994: 55*)

çakmakçı > çakmakçî چقماقچى (*Akriş, 2018: 202*)

kapıcı > kabçî قابچى (*Aytaç, 1994: 82*).

1.4.2.2. -li isimden isim yapma eki:-

alaylı > alaylî الاي لى (*Dabbagh, 2018: 717*)

tatlı > datlî داطلى (*Akriş, 2018: 261*)

kanlı > kanlî قانلى (*Akriş, 2018: 105*)

kapaklı > kapağlî قباغلى (*el-kaysî, 2013: 314*)

yağlı > yağlî ياغلى (*Mahfûz, 1964: 36*)

meydanlı > meydenlî ميدنلى (*Hasan, 2013:437*).

1.4.2.3. -siz isimden isim yapma eki:-

imansız > imânsiz ايمانسر

bıçimsız > bıçimsiz (*el-Bağdadî, c.2, 1966: 44*)

cansız > cansiz جانسر (*el-kaysî, 2013: 171*)

akılsız > 'akılsiz عقل سز (*Masliyah, 2004: 135*)

karsız > kârsiz كارسز (*Mahfûz, 1964: 36*)

hayasız > hayâsiz حياسز (*Masliyah, 2004: 135*)

arsız > 'arsiz عارسز (*el-kaysî, 2013: 289*).

1.4.2.4. -gi, -ki fiilden isim yapma eki:-

askı (asmak) > askî اسقى (*Akriş, 2013: 45*)

çalgi (çalmak) > çalgî چالغى (*Hasan, 2013 :93*)

burgu (burmak) > burğî برغى (*Aytaç, 1994: 48*)

1.4.2.5. -i fiilden isim yapma eki:-

ayrı (ayırarak) > ayrî ايرى (*Mahfûz, 1964:)*

buru (burmak) > burî بورى (*el-Bağdadî, c.2, 1966:153*)

dolu (dolmak) > dolî دولى (*el-kaysî, 2013: 219*).

doğru (doğurmak) > doğrî دوغرى (*Hasan, 2013 :178*)

kanı (kanmak) > kanî قانى (*Akriş, 2018:105*).

1.4.3. Düzlük-Yuvarlaklık Bakımından:-

Türkçede düz ünlü taşıyan bazı kelime ve ekler Bağdat lehçesinde yuvarlak ünlü taşımaktadır. Bunlardan:

1.4.3.1. Kelimelerde Yuvarlaklaşma:-

yegrek > yugrug يُگْرُگ (*el-kaysî, 2013: 428*)

kapı > kapu قپو (*Mahfûz, 1964:51*)

1.4.3.2. Eklerde Yuvarlaklaşma:-

1.4.3.2.1. -lu isimden isim yapma eki

kaplı > kaplu قاپلو (Mahfûz, 1964:51).

1.4.3.2.2. -luk isimden isim yapma eki

gecelik > giceluk گيجه لُغ (el-kaysî, 2013: 362)

kalabalık > kalabaluğ قالابالغ (Dabbagh, 2018: 718)

kavluk > kavluğ قولغ (Mahfûz, 1964:52)

silahlık > silahluğ سلاح لغ (Mahfûz, 1964:44)

beşlik > bişluk بيشلغ (Mahfûz, 1964:42).

1.4.3.2.3. -uk, uç fiilden isim yapma eki

çekik (çekmek) > çakuç چاکوچ (Aytaç, 1994: 53)

kazık (kazmak) > kazuğ قازوغ (Dabbagh, 2018: 719)

yazık (yazmak) > yazuğ یازوغ (Akriş, 2018: 191).

1.4.3.2.4. -ku fiilden isim yapma eki

vergi > verku ويركو (Mahfûz, 1964:55).

1.4.3.2.5. -cak

ancak > 'ancuk عنجوك (Dabbagh, 2018: 719).

1.5. Düz Ünlü Taşıyan:-

1.5.1. Ekler:

1.5.1.1. -(ci, -cı, -çi, -cı)

İsimden isim yapma eki ekinin ünlüsü Bağdat yerel lehçesinde dâima -i'dir. Ünsüz ise eklendiği kelimenin son ses durumuna göre -c, -ç olmaktadır.

ütücü > üteçî اوتچی (el-Bağdadî, c.1, 1963:381)

tütüncü > tütünçî تتنچی (Aytaç, 1994: 53)

arabacı > 'arabançî عربنچی (el-kaysî, 2013: 291)

mağazacı > mağazaçî مغازچی (Mahfûz, 1964: 39)

kapucu > kapuçî قپوچی (Mahfûz, 1964: 51).

1.5.1.2. -li, -lı isimden isim yapma eki

Türkçede -lı, -li, -lu, -lü şeklinde düz veya yuvarlak şekilleri olan bu ek, Bağdat lehçesinde ekin düz ünlüyle -li şeklinde kullanıldığına görüyoruz.

köylü > köylî کویلی (Mahfûz, 1964: 35)

kömürlü > kömerlî کومرلی (el-kaysî, 2013: 352)

kerküklü > kerküklî کرکوکلی (Mahfûz, 1964: 35)

üçlü > üçlî اوچلی (el-Bağdadî, c.1, 1963: 382)

Musullu > Musullî موصلی (Mahfûz, 1964: 35)

sulu boya > sili boya سلی بویا (el-kaysî, 2013: 255).

1.5.1.3. -gi fiilden isim yapma eki

burğu > burğî برغی (Aytaç, 1994: 48)

sürgü > sürgî سرگی (Dabbagh, 2018: 718)

süngü > süngî سنکی (Aytaç, 1994: 118).

1.5.1.4. -i fiilden isim yapma eki

dolu > dolî دولی (el-kaysî, 2013: 219)

kuzu > kuzî فوزی (Akriş, 2018: 266)

örtü > örtî اورتی (el-Bağdadî, c.1, 1963:383)

geri > gerî کری (el-kaysî, 2013: 338).

1.5.1.5. -i iyelik eki

Burunotu > burnatî بورناتی (Akriş, 2018: 68)

limon tozu > limonduzî لیمون دوزی (Akriş, 2018: 182).

2. Ünsüzler

2.1. Ünsüz Değişmeleri

2.1.1. c > ç Değişmesi

baltacı > baltaçî بلطچی (Dabbagh, 2018: 718)

tornacı > tornaçî تورنچی (Dabbagh, 2018: 718)

döşemeci > döşemçî دوشمچی (Hasan, 2013: 177)

kunduracı > kundaçî قندرجی (Aytaç, 1994: 95)

lokantacı > loḵantaḵī لوقتچی (Mahfûz, 1964: 39)
mağazacı > mağazaḵī مغازه چی (Mahfûz, 1964: 39).

2.1.2. ç > c Değişmesi

hizmetçi > hizmecî خزمجی (Dabbagh, 2018: 718)
kırbaç > kırbac قرباج (Hasan, 2013: 337)
pirinç > pirinc برنج (Dabbagh, 2018: 718).

2.1.3. ç > ş Değişmesi

çilek > şillik شیلیک (Akriş, 2018: 133)
çat pat > şatî batî شاطی باطی (Aytaç, 1994: 131)
başçavuş > başşaviş باش شاویش (Aytaç, 1994: 39)
çubuk > şibek شیبیک (el-kaysî, 2013: 238)
çimento > şiminto شمنتو (el-kaysî, 2013: 266)
çorba > şorba شوربه (Acar - Obeid, 2021: 53).

2.1.4. h > k Değişmesi

bohça > buḵça بُقچه (Akriş, 2018: 70)
bahşiş > baḵşiş بقتشیش (Acar – Obeid, 2021: 51).

2.1.5. g > ğ Değişmesi

bulgur > burġul برغل (el-Bağdadî, c.2, 1966:66)
burgu > burġi برغی (el-Bağdadî, c.2, 1966: 67)
çalğı > çalgî جالغی (Aytaç, 1964: 52)
damga > tamġa طمغه (Akriş, 2018: 111)
şalgam > şalġam شلغم (Aytaç, 1994: 39)
yorgan > yorġan یورغان (Akriş, 2018: 195)
ızgara > izġara ازغره (el-kaysî, 2013: 64)
geçimli > ġeşim غشیم (el-kaysî, 2013: 298)
dalgacı > dalġacî دالغجی (Aytaç, 1994: 58).

2.1.6. g > k Değişmesi

karagöz > karaḵüz قره قوز (Aytaç, 1994: 83)
iki gözüm > ki küzüm کی کوزم (kaymaz, 2011: 71).

2.1.7. ğ > g Değişmesi

leġen > legen لگن (Aytaç, 1994: 97)
iġne > igne ایگنه (Akriş, 2018:47)
deġirmen > dugurmân دڭرمان (Aytaç, 1994: 59).

2.1.8. ğ > r Değişmesi

tuġra > torra طُرّه (Akriş, 2018: 141)
saġdıç > serduş سردوش (Akriş, 2018: 126).

2.1.9. k > h Değişmesi

kartuş > ḵartuşa خرطوشه (Akriş, 2018: 103)
kanca > ḵanca خنجه (Akriş, 2018: 103)
karpuz > ḵarbuz خربوز (el-kaysî, 2013: 233)
tokamak > toḵmaḵ طخماخ (Hasan, 2013:286)
ok > oḵ اوخ (el-Bağdadî, c.1, 1963: 383)
yok > yoḵ یوخ (Mahfûz, 1964: 56)
yoktur > yoḵtur یوختر (Mahfûz, 1964: 56)
tok > toḵ طوخ (Akriş, 2018: 143).

2.1.10. k > g Değişmesi

emzik > emzeg اَمزگ (el-kaysî, 2013:75)
kepenk > kepeng کپنگ (Akriş, 2018: 170)
direk > dileg دلگ (Akriş, 2018: 111)
etek > eteg اتگ (Hasan, 2013: 383).

2.1.11. k > ğ Değişmesi

açık > aḵıġ اَڭغ (el-Bağdadî, c.1, 1963: 73)
alçak > alḵaġ اَلجغ (el-Bağdadî, c.1, 1963: ۲۶۳)

- bardak > bardağ برداغ (*el-Bağdadî, c.2, 1966: ٦٦*)
 kabak > kabağ قباغ (*Mahfûz, 1964: 51*)
 yatak > yatağ يطاق (*Dabbagh, 2018: 719*).
- 2.1.12. k > ħ Değişmesi**
 kayış > qayış قايش (*Aytaç, 1994: 87*)
 kazan > qazan قزان (*Mahfûz, 1964: 52*)
 kazma > qazma قزمه (*Mahfûz, 1964: 52*)
 kıyma > qıyma قيمه (*Aytaç, 1994: 90*).
- 2.1.13. k > r Değişmesi**
 kaymak > qaymar قيمر (*Aytaç, 1994: 86*).
- 2.1.14. l > r Değişmesi**
 bulgur > burğul برغل (*el-Bağdadî, c.2, 1966:66*)
 tulumba > turumba طرمبه (*el-kaysî, 2013:287*)
 dingil > dengir دنگیر (*Akriş, 2018:113*).
- 2.1.15. m > n Değişmesi**
 kambur > qanbura قنبوره (*Dabbagh, 2018: 719*)
 domuz > dağuz دنغوز (*Akriş, 2018:112*)
 zemberek > zenberek زنبرك (*Mahfûz, 1964: 47*).
- 2.1.16. n > ğ Değişmesi**
 yanlış > yağnış ياغنیش (*Dabbagh, 2018: 719*).
- 2.1.17. n > m Değişmesi**
 onbaşı > ombaşı امباشي (*Mahfûz, 1964: 41*)
 perçin > perçem پرچم (*el-Bağdadî, c.2, 1966:62*)
 boyunbağı > boyumbağ بويمباغ (*el-Bağdadî, c.2, 1966:159*).
- 2.1.18. n > r Değişmesi**
 kumundan > qumundar قمندار (*Mahfûz, 1964: 47*).
- 2.1.19. p > b Değişmesi**
 Türkçede P ile başlayan bazı kelimeler Bağdat lehçesinde b iledir.
 pabuç > babûç بابوچ (*Hasan, 2013: 29*)
 Pazar > bazar بازار (*Akriş, 2018: 57*)
 tepsi > tebsî تېسي (*Aytaç, 1994: 129*)
 kopça > qobça قوبچه (*Akriş, 2018: 166*)
 kapak > kabağ قباغ (*Aytaç, 1994: 88*)
 topçu > tobçî طوبجی (*Hasan, 2013: 236*)
 parmak > barmağ برماغ (*el-Bağdadî, c.2, 1966: 71*).
- 2.1.20. p > f Değişmesi**
 şapka > şafkâ شفقّه (*Aytaç, 1994: 120*)
 kanape > qanefe قنفه (*el-kaysî, 2013: 322*).
- 2.1.21. r > l Değişmesi**
 çamurluk > çamulluğ چامولغ (*Aytaç, 1994: 52*)
 direk > dileg دلگ (*Akriş, 2018:111*)
 zincir > zincil زنجیل (*Acar – Obeid, 2021: 53*).
- 2.1.22. s > z Değişmesi**
 salata > zalata زلاطه (*el-kaysî, 2013: 237*).
- 2.1.23. ş > ç Değişmesi**
 çarşaf > çarçaf چارچاف (*Aytaç, 1994: 52*).
 şırına > çurunkâ چرنقه (*el-kaysî, 2013: 175*)
- 2.1.24. t > d Değişmesi**
 takla > daqla دقله (*Akriş, 2018:108*)
 tombala > dambala دمبله (*Mahfûz, 1964: 49*)
 tatlı > datlî داطلی (*Hasan, 2013: 161*)
 taban > daban دبان (*Mahfûz, 1964: ٤٦*).
- 2.1.25. y > h Değişmesi**

yokluk > hûklûk هكلك (el-kaysî, 2013: 411).

2.1.26. y > g Değişmesi

bey > big بیگ (Mahfûz, 1964: 42)

2.1.27. y > l Değişmesi

yeni dünya > lengi دنیا لنکی (Dabbagh, 2018: 719).

2.2. Ünsüz Düşmesi:-

Düşen ünsüz kelime başında veya ortasında olmasına göre gruplandırılmıştır:

2.2.1. Kelimenin Başında Düşen Ünsüz

mücevherci > cevherçî جوهرچی (Mahfûz, 1964: 36)

yavaş > avaş اواش (el-Bağdadî, c.1, 1963:380)

sabaniğ > sibinağ سبیناغ (el-Bağdadî, c.1, 1963:118)

2.2.2. Kelimenin Ortasında Düşen Ünsüz

evli > elî الی (Aytaç, 1994: 66)

eczacı > ezaçî ازاجی (el-kaysî, 2013: 64)

kaldırkoy > qadırqoy قادی قوی (Aytaç, 1994: 80)

kayısı > qaysi قیسی (Mahfûz, 1964: 21)

rastgele > rasgile راسگله (Dabbagh, 2018: 718)

nöbetçi > nübçî نوبچی (Aytaç, 1994: 106)

hastahane > hastane خستانه (Hasan, 2013: 150)

2.3. Ünsüz Türemesi

Türetilen ünsüzler kelime başında, ortasında veya sonunda olmasına göre aşağıda gruplandırılmıştır.

2.3.1. Kelimenin Başında Türetilen Ünsüzler

danışma > mudaneşe مدانشه (el-kaysî, 2013: 381)

canbaz > ticanbaz تینبز (el-kaysî, 2013: 146)

düzen > yidüzin بدوزن (el-kaysî, 2013: 224).

sus > yisusî یصوصی (Akriş, 2018: 194)

2.3.2. Kelimenin Ortasında Türetilen Ünsüzler:-

gizli > gerezlî گرزلی (Akriş, 2018: 179)

deveci > deyveçî دیوچی (Aytaç, 1994: 60)

şakacı > şakâyîçî شقایچی (Masliyah, 2004: 137)

arabacı > 'arabençî عربنچی (Masliyah, 2004: 137).

domuz > danğuz دنغوز (Akriş, 2018: 112)

2.3.3. Kelimenin Sonunda Türetilen Ünsüzler:-

pantuf > pantufla پنتوف (el-kaysî, 2013: 127)

kutu > kutiye قوطیه (Hasan, 2013: 347).

ağa > ağati اغاتی (el-Bağdadî, c.1, 1963: 223).

uç > 'uçiye عوچی (el-kaysî, 2013: 296)

2.4. Sadalılaştırma

Türkçede iki ünlü sadalı ses arasında kalan p, t, ç, k, ünsüzleri sadalılaştırarak b, d, c, ğ, g seslerine dönmektedir. Bu hadisenin Bağdat lehçesinde örnekleri çok azdır.

2.4.1. k > g

eşeğе bak > eşege bah اشگه باخ (el-Bağdadî, 1966: 19).

2.4.2. k > ğ

îç gömlek > îç gömleğî ایچ گوملگی (el-Bağdadî, c.1, 1963:404)

göz kapağı > göz kapağî گوز قباغی (Hasan, 2013: 381).

2.4.3. P > b

tas kababı > tas kabâbî طاس کبابی (Mahfûz, 1964: 49).

2.5. Ünsüz ikizlenmesi

Bağdat lehçesinde birkaç örnek var.

tepe > teppe تبه (Hasan, 2013: 73)

kaput > qapput قپوط (el-kaysî, 2013: 314)

reze > rezze رزه (Mahfûz, 1964, 47)

meme > memme مَمَّة (el-kaysî, 2013: 392)
keçi > keççe كَجَّة (Hasan, 2013: 354)
somon > sammun صَمُون (el-kaysî, 2013: 282).

2.6. Metatez

Bağdat lehçesinde çok az örneği vardır.

iskele > sikelle سَكَلَّة (Akriş, 2018:127)
perhiz > pehriz پَهْرِيز (Acar - Obeid, 2021: 52).

2.7. Morfoloji

Türkçe ile Irak Arapçası arasındaki dil ilişkileri sadece kelime alışverişiyle sınırlı kalmamıştır. Türkçe kelimeler yoluyla giren işlekliliği sık kimi yapım eklerinin de Irak Arapçasının içinde kendine yer bulabildiği görülmektedir. İki dil arasında morfolojik bir alışveriş olduğundan bahsetmek için alıntı kelimelerdeki morfemlere değil, hedef dilin kendi kökleriyle işlevsel olarak birleşmiş türetmelere bakmak gerekir. Bağdat lehçesinde keydedilen.

2.7.1. cı > çı

meyhaneci > meyhâneçî مِيْخَانَجِي (Mahfûz, 1964: 39)
şekerci > şekerçî شَكْرَجِي (Masliyah, 2004: 138)
nalci > nâlçî نَعْلَجِي (Mahfûz, 1964: 39)
şakacı > şakaçî (Masliyah, 2004: 138)
davacı > dâvaçî دَعْوَجِي (Masliyah, 2004: 138)
golcu > gülçî گُولَجِي (Mahfûz, 1964: 39).
tütüncü > tutunçî تَتْنَجِي (Masliyah, 2004: 137).

Türkçeden alınma pek çok kelimenin yapısında -cı morfemi bulunmaktadır.

Bağdat Arapçasının kendi sistemi içinde -cı ile türetilmiş kelimeler bu morfemin bir ödünçleme olarak kullanıldığını göstermektedir. Bu kelimeler yazıda جى cı şeklinde yazılsa bile (çi) چى olarak seslendirilmektedir. Ayrıca Arapların onu Türkçe aldıkları kelimeler dışında kullanılmaktadırlar.

mutayyirçî مطيرجى (kuşçu) (Mahfûz, 1964: 49)
kumerçî قمرجى "kumarbaz" (Mahfûz, 1964: 38)
'arakçî عرقجى (rakıcı) (Masliyah, 2004: 138)
risizçî ريسزجى (at yarışı bahisçisi) (Masliyah, 2004: 138)
'isabçî عصابجى (çete üyesi) (Masliyah, 2004: 138).

-(ci) soneki ile sona eren bu kurallı (kiyâsi) sıfatların müzekkerleri de müennesleri de aynı şekilde (ية) eklenerek çoğul yapırlar.

şakacı > şakâyçî شَقَايَجِي - şakâyçîye شَقَايَجِيْ (Masliyah, 2004: 39)
lağvâçî > lağvaçîye لَغْوَجِيْ (Masliyah, 2004: 39).

2.7.2. Tar (dar) > dâr:-

Bayraktar > Bayrakdâr بَيْرَقْدَار (Hasan, 2013: 70)
çuhadar > çuhdâr چُوْخْدَار (Hasan, 2013: 123)
hükümdar > hükümdâr حَكْمْدَار (el-kaysî, 2013:190).
kumandan > kumandâr قَمَنْدَار (Mahfûz, 1964: 52).

Sonuç:

Araştırmanın en önemli sonuçları:

1. Bağdat lehçesi Türkçe sözcüklerden etkilenmiştir. bu durumun bir çok sebep vardır. En önemlileri: coğrafi yakınlıktır.
2. Irak lehçesi, özellikle de Bağdat lehçesi Türkçeden (ç, g, p) gibi özel harfler almıştır. Çöl, gümrük, paçe.
3. Lehçeye giren kelimeler ana dildeki gibi kullanılmaz, yeni çevrede biçimsel ve anlamsal açıdan değişikliğe uğrar.
4. Irak lehçesine giren Türkçe kelimeler sınırlı bir zaman aralığında girmemiş bilakis zamanla birlikte girmeye devam etmiştir.

Kaynakça:

1. ACAR, Ömer - OBEID, Ahmed, *أثر اللغة التركية في اللهجة العراقية المعاصرة*, Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 20/20 (Aralık 2021), 43-57. <https://doi.org/10.51553/bozifder.972017>
2. AKRİŞ, Hasan (2018), "*el-Hudûru't-Türkî fî-lehçeti'l-Irakiyye*", Bağdat, Daru's-Şuûni's-Sakafîyyeti-'l âmme.
3. AYTAÇ, Bedrettin (1994), *Arap Lehçelerindeki Türkçe Kelimeler*, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
4. AYYAL, Lamyaa Kadhem (2006). *Hafız Mehmet Sebat-ü't-tin Divanı (Metin-Sözlük)*, Yüksek Lisans Tezi, Irak, Bağdat Üniversitesi, Diller Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.
5. DABBAGH, Serkut Mustafa (2018), *Türkçenin Bağdat Lehçesine Etkisi*, XIII.Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı Bildirileri Kitabı, Türkiye Azerbaycan Dostluk İşbirliği Dayanışma Vakfı.
6. EL-BAĞDADÎ, Celal el-Hanefî (1963), *Mucem'l-luğati'l-ammiyye el-Bağdadiyye*, C.1, Bağdat, Matbaatü'l-Anî.
7. EL-BAĞDADÎ, Celal el-Hanefî (1966), *Mucem'l-luğati'l-ammiyye el- Bağdadiyye*, C.2, Bağdat, Matbaat Esad.
8. EL-KAYSÎ, Mecid Muhammed Ali (2013), *el-lugatu'l-ammiyye el-Bağdadiyye*, Amman, Daru'l-Edib.
9. HASAN, Leys Rauf (2013), "*el-Mu'cem li'l- Kelimati ve'l-Mustalahâtî'l- Irakiyye*", Dubai.
10. KAYMAZ, Zeki, *TÜRKÇENİN ARAPÇAYA ETKİLERİ ÜZERİNE BAZI TESPİTLER*, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 6/1 Winter 2011, p. 69-73, Turkey.
11. MAHFÛZ, Hüseyin Ali (1964), "*el-Elfazüt-Türkiyye fî'l-Lehçeti 'l- Irakiyya*", Macallat at-Turas al-Şa'bî, Bağdat, Matbaat al-Ma'arif.
12. MASLİYEH, Sâdûk (2004), *IRAK HALK DİLİNDE DÖRT TÜRKÇE SON EK -Lİ, -LİK, -SİZ, -Çİ*, (çev.Halim Öznurhan), bilimname IV. 2004/1, 133-141.
13. MATAR, Selim (2009), *Mevsûatu'l-Luğati'l-İrâkkiye*, Beyrût, Dâru'l-Kelimetul el-Hurra.
14. ÖZBEK, Nur - HACİBEKİROĞLU, Abdullah. "*Irak Arapçasına Geçen ve Anlam Kaymasına Uğrayan Bazı Türkçe Kelimeler*". Journal of Analytic Divinity, 4/1 (June 2020): 167-182.